

İBN VÂSİL'A GÖRE EYYÛBÎLERDE TAHTA ÇIKIŞ YÖNTEMLERİ* (TÜRK DEVLET ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME)

WAYS OF ACCESSION UNDER THE AYYUBIDS
ACCORDING TO IBN WASIL: AN ASSESMENT IN THE
FRAME OF TURKISH STATE CONCEPTION

Bedrettin AYTAÇ**

Özet

Eyyûbîler, askerî ve idari yönlerden Türk devletlerinin karakteristik özelliklerini taşımış bir hanedanlıktır. Türk hâkimiyet anlayışı, Eyyûbîlerdeki taht değişikliklerinde etkili olmuştur. Türk devletlerindeki tahta çıkış yöntemlerinin ve şartlarının Eyyûbîlerde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Eyyûbî tarihi için temel kaynaklardan olan İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb fi Ahbâr Beni Eyyûb adlı eseri, bize Eyyûbî devletindeki iktidar değişiklikleri hususunda da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu makale, Eyyûbîlerde iktidar değişikliğinin hangi yollarla gerçekleştiğini, bu yollar içinde içinde hangisinin iktidarın kazanılmasında daha etkili olduğunu ve daha çok kullanıldığını Türk devlet anlayışı çerçevesinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbîler, İbn Vâsıl, Tahta Çıkış

Abstract

This article deals with the methods used in transition of power in the Ayyubid dynasty. There is evidence of Turkish states' rules of accession within the Ayyubid dynasty. Ibn Wasil's work, Mufarrij al-Kurub fi Ahbar Bani Ayyub, an essential

---

* Makalenin hazırlanmasındaki yardımları için Doktora tez danışmanım Prof. Dr. Salim Koca'ya teşekkür ederim.

** Prof. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Doktora Programı Öğrencisi, E-posta: bedrettin.aytac@gmail.com

source of the history of the Ayyubids, provides us important information regarding Ayyubid transitions of power.

Key Words: *Ayyubids, Ibn Wasil, Accession*

Giriş

Eyyübîler (1171-1250); Türk, Kürt ve Arap unsurlardan oluşan, ağırlıklı olarak Şam bölgesi ve Mısır'da hâkimiyet kurmuş, bunun yanı sıra Yemen ve bugünkü Libya topraklarında yeni hâkimiyet alanları tesis etmiş, Türk devlet geleneğine göre teşkilatlanmış bir devlettir. Fâtımî devletinin 12. yy.ın ikinci yarısında iç mücadelelerle zayıflaması ve çökmesi, Selâhaddin Eyyübî (1138-1193) tarafından kurulmuş yeni bir hanedanlığın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Selefleri olan Fâtımîler kuzey Afrika kökenli bir ordu mensupları tarafından kurulmuşken, Eyyübî hanedanlığı, Şam bölgesi askerleri tarafından oluşturulmuştur.¹

Karahanlı ve Gaznelilerden başlayarak Selçuklularda devam eden Türk devlet anlayışı ve geleneklerinin Eyyübîlerde de varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Eyyübî ordusunun temeli ve büyük çoğunluğu da, Türk memluktardan² meydana gelmekteydi. ³ Türk ve Türk memluk unsurlarının Eyyübî ordusundaki başatlığı, bu devletin kurucularının Zengî ordusu kademelerinden gelmesinden kaynaklanmaktaydı.⁴ Eski Türk devletlerinde olduğu gibi Eyyübîlerde de devlet, hanedan üyelerinin ortak mülkü sayılıyordu.⁵ Eyyübîlerde devlet müesseseleri, Zengî ve Fâtımî devletlerinden miras alınan kurumları içermekteydi. Selâhaddin Eyyübî, Zengîler ve Fâtımîlerden devraldığı bu kurumlarda bazı değişiklikler yapmış ve onun getirdiği sistem, ana hatlarıyla Memluklar Devleti'nde de kullanılmıştır.⁶ Eyyübî devlet geleneğinin teşekkülünde, Zengîlerin büyük etkisi olmuştur. Atabeklik kurumunu Zengîlerden alan Eyyübîler, atabek terimini yalnızca veliahtı yetiştiren kişi anlamında değil, ordu kumandanı anlamında,

¹Bernard G. Weiss, Arnold H. Green, *A Survey of Arab History*, The American University in Cairo Press, Kahire 1990,s 131,132.

² Memluklar için bkz. David Ayalon, (1989), *Memluk Devletinde Kölelik Sistemi* (Çev.Samira Kortantamer), E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir 1989, 211-247.

³ Abdulhalûk Çay, "Eyyübîler Hanedanı (1171-1252)". Türk Dünyası El Kitabı, I, Ankara 2001, 429-431.

⁴ Ayalon, David, "Mamluk", *The Encyclopaedia of Islam*, VI, E.J. Brill, Leiden 1991, s.320.

⁵ Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 24.

⁶ Ramazan Şeşen, Eyyübîler, *Genel Türk Tarihi* 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,s.402.

atabeku'l-asâkir, atabeku'l-cuyûş şeklinde de kullanmıştır ve bu terim, daha sonra bu şekliyle Memluklar'a geçmiştir.⁷

A. Türk Devletlerinde Tahta Çıkış Şekilleri

Türk devletlerinde tahta çıkış yöntemleri, iktidar üzerinde bütün hanedan üyelerinin eşit hakka sahip olduğunu öngören Türk egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, tahta çıkış için kesin bir kural belirlenmemiş, Türk devletlerine bir model teşkil eden Selçuklulardan beri çeşitli yöntemlerin uygulandığı görülmüştür. Bunlar; devlet kurucusu olarak tahta çıkmak, veliaht tayin edilmek suretiyle tahta çıkmak, kuvvet ve mücadele yöntemiyle tahta çıkmak, devlet adamlarının ve komutanların seçim ve tercihi ile tahta çıkmak, atabeklikten hükümdarlığa yükselmek suretiyle tahta çıkmak, metbu hükümdarın menşuru ve onayı ile tahta çıkmak şeklinde kendini göstermiştir. Selçuklu döneminde bunların hepsi mevcut olmakla birlikte, en çok kuvvet ve mücadele yöntemiyle tahta çıkmanın uygulandığı görülmektedir.⁸ Bunun nedeni de, yukarıda bahsedilen Türk hâkimiyet anlayışı gereğince, hanedan üyeleri arasında taht kavgalarının neredeyse kaçınılmaz ve meşru bir şekilde tekrarlanması ve hem taht üzerinde hak iddia edenlerin, hem de onlara destek veren kitlelerin yatışmasının, ancak taht mücadelesi sonucunda da olsa liyakatli ve yetenekli bir hanedan üyesinin işbaşına gelişiyle mümkün olabilmesiydi.⁹ Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra veliahdı olarak tahta geçen oğlu Melikşah'ın tahtı elde etmesiyle meselenin kapanmaması, Melikşah'ın, amcası Kirman meliki Kara Kavurt'a karşı iktidar mücadelesi vermek zorunda kalması, bunun örneklerindedir.¹⁰

Türk-İslam devletlerinde devlet kurucusu olarak tahta geçmek, mücadele vererek belirli bir bölge üzerinde hâkimiyet kurmak ve sonra bu hâkimiyeti halifeye onaylatmak şeklinde iki temel faaliyete dayanmıştır. Bunun bir örneğini, Selçukluların Dandanakan Savaşı'yla Horasan'a hâkim olup devletlerini kurduktan sonra Tuğrul Beyin, hükümdarlığının Abbâsî halifesi tarafından tanınmasını talep etmesinde görmekteyiz.¹¹

Türk devletlerinde tahta çıkış yöntemleri içinde veliaht gösterilerek tahta çıkış, Göktürk aile ve devlet geleneğinin temeli olan, babadan oğula veraset

⁷ Ayşe Dudu Kuşçu, Eyyübî Devleti Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.188.

⁸ Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.77,78, 303,304.

⁹ Salim Koca, İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat, *Genel Türk Tarihi*, 3 (Editörler Hasan Celal Güzel, Ali Birinci), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 472,473.

¹⁰ Salim Koca, *a.g.e.*, s.78.

¹¹ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 53-55.

kuralından kaynaklanmaktadır. İşbara Kağan kendisinden sonrası için, daha iyi ve bilge olduğunu düşündüğü kardeşinin tahta geçmesini vasiyet etmiş, ancak kendisinin ölümünden sonra kardeşi bunu kabul etmeyerek, yeğenin tahta geçmesini istemiş, töreye uygun olanın bu olduğunu belirtmiştir. İşbara Kağan'ın kardeşi Çulohu Kağan, ancak yeğenin tahta çıkmamakta ısrarlı olması üzerine tahta oturmuştur.¹²

Türk devletlerinde daima büyük evladın veliaht olması kesin olmamıştır. Hatta Asya Hun tarihinde en büyük evladın tahta çıkması, diğer kardeşlerin babanın yerini almasından daha az olmuş, yani liyakat göz önüne alınmıştır. Şehzadeler arasında liyakatin ön planda tutulması prensibi, Osmanlılara kadarki Türk devletlerinde geçerli olmuştur. Bunda da, hükümdarı Tanrı tarafından görev verilen kişi olarak kabul eden, ancak hükümdarlık görevinin mutlaka onun oğluna verilmesini şart koşmayan “kut”¹³ anlayışı etkili olmuştur. Sultan Alparslan'ın en büyük oğlu Ayaz'ı değil, ondan daha küçük olmasına rağmen, daha yetenekli gördüğü ve özel bir şekilde yetiştirdiği ikinci büyük oğlu Melikşah'ı veliaht göstermesi bunun örneklerindedir. Şehzadeler küçük yaşta iseler, amcalarının tahta geçmeleri töreye uygun görülmüştür.¹⁴ Göktürk hükümdarı İltiş Kutluğ Kağan öldüğü sırada çocukları Bilge ve Kültigin henüz küçük yaşta oldukları için, amcaları Kapgan Kağan'ın hükümdar olması buna bir örnek teşkil etmektedir.¹⁵

Bir diğer tahta çıkış şekli olan atabeylikten hükümdarlığa yükselmek suretiyle tahta çıkışın, Türk devletlerinde bilgi ve tecrübenin ön planda tutulması ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Şehzadelerin (tigin, melik) idaresine bir bölge verilirken, kendilerini yetiştirmeleri maksadıyla, yanlarında atabey unvanı verilen tecrübeli ve bilgili bir devlet adamı görevlendirilmekteydi. Ancak merkezi otoritenin zayıflaması ve çökmesiyle, bazı atabeyler, şehzadelere ait toprakları ele geçirerek, buralarda kendi bağımsız yönetimlerini kurmuşlardır. Selçuklulardan ayrılan atabeylik devletleri bu şekilde oluşmuştur.¹⁶

Türk devletlerindeki tahta geçiş yöntemlerinden olan, devlet adamlarının ve komutanların seçim ve tercihi ile tahta çıkışta da liyakat ve ehliyet ilkesi dikkate alınmakta, hanedan üyelerinin durumları bu yönlerden

¹² Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s.91.

¹³ Kut için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s.134,135.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, *“Türk Milli Kültürü”*.(27.Baskı) Ötüken Yayınevi, Ankara 2007, s. 270, Salim Koca, *a.g.e.*,s.79,80.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü”*.(27.Baskı) Ötüken Yayınevi, Ankara 2007,s.115, Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1973, s.36.

¹⁶ Salim Koca, *a.g.m.*,s. 470.

değerlendirilmekteydi. Erkek çocuğu olmayan Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un erken yaşta beklenmedik ölümü üzerine, devlet erkânının meclis kurarak kimin tahta geçeceği hususunda görüşmeler yapması ve kardeşi Alâeddin Keykubad üzerinde ittifak edilerek tahta geçirilmesi buna bir örnektir.¹⁷ Bahsedilen yöntemle tahta geçişin ilk örneklerini daha eski Türk devletlerindeki hakan seçimi kurultaylarında görmekteyiz.¹⁸

Eski Türk devletlerinde tahta çıkabilmenin şartları içinde liyakat ve yeteneğin yanısıra, soylu olma, hanedandan olma şartı da vardı. Göktürklerde kağan olabilmenin şartları bilgelik, alplık ve soyluluk olarak belirlenmiştir. Hanedandan olmayan, soylu olmayan kişi kağan yapılmıyordu. Örneğin, Göktürk kağanı Mukan Kağan'ın oğlu Talopien, yetenekli, bilge ve alp olmasına rağmen annesi hatun olmadığı, yeterince soylu olmadığı için tahta çıkarılmamış, onun yerine İşbara Kağan tahta çıkarılmıştı.¹⁹

B. Eyyûbî Hanedanlığında Tahta Çıkış Şekilleri

1. Devlet Kurucusu Olarak Tahta Çıkış

Selâhaddin Eyyûbî'nin Eyyûbî hanedanlığının kurucusu olarak tahta geçişinin, Türk-İslam devletlerinde yukarıda bahsedildiği şekilde görülen, devlet-hanedan kurucusu olarak belirli bir bölge üzerinde hâkimiyet tesis ederek ve aynı zamanda kuvvet ve mücadele yöntemiyle olduğunu, bu hâkimiyeti için de halifenin onayını aldığını görmekteyiz.

Nüreddin Zengî'nin 1174'te ölümünden sonra on bir yaşındaki oğlu el-Meliku's-Sâlih İsmail onun yerine geçti ve kumandanlar ve devlet büyükleri ona biat ettiler. Ancak Musul atabeyi Seyfeddin Gâzî, hem Selâhaddin'in Mısır'da bulunmasından, hem de el-Meliku's- Sâlih'in yaşının küçük olmasından yararlanarak bağımsızlığını ilan edip el-Cezîre bölgesini işgal etti. Nüreddin'in emirlerinden Sadeddin Gümüştinin de Gâzî'nin desteğiyle Halep'e geldi. El-Meliku's-Sâlih'in hâkimiyetini tanımış olan Selâhaddin ise, bu gelişmeler üzerine 12 Ekim 1174'de, yanında veziri el-Kâdi'l-Fâdil ve kardeşi Tuğtigin'le Kahire'den Şam'a hareket etti.²⁰

Bundan sonra, Selâhaddin'in, Şam bölgesinde kendi hâkimiyetinde birliği sağlama yolunda adımlar attığını ve bunda da başarılı olduğunu, Eyyûbî devletini oluşturduğunu görmekteyiz. Selâhaddin, 1174 yılında Hama ve

¹⁷ Salim Koca, a.g.e., s.306-309, İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiye fil-Umûri'l-Alâiye Selçukname II* (Çev.Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.224-229.

¹⁸ Bahaeddin Ögel, a.g.e., s.92,93.

¹⁹ Bahaeddin Ögel, a.g.e., s.91.

²⁰ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyûbî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s.47, 53,54.

Humus'u ele geçirip bu yılın sonunda Halep'i kuşattı. Şehrin güçlü bir direniş göstermesi karşısında, el-Meliku's-Sâlih İsmail Halep valisi olarak tanınırsa Hama ve Humus'u geri vereceğini bildirdi. Ancak bu teklifi reddedilince, İsmail ve Seyfeddin'in ordularının karşısına çıktı ve onları Hama'da yenilgiye uğrattı.²¹ Selâhaddin, 1174, 1175 yıllarında yaptığı hareketlerle Humus, Hama, Ba'albek'i ele geçirdi ve akrabalarına ıktâ etti. H. 570 (m.1175) yılında Selâhaddin, hatip Şemseddin bin Ebî'l-Mazâ'yı halife el-Mustedî bi Nûrillâh'a bir mektupla elçi olarak gönderdi. Bu mektubunda, kendisinin üstün vasıflarını, Nûreddin zamanından beri düşmanla savaşarak Abbasi devletine yaptığı hizmetlerini, Mısır'ı, Yemen'i ve Mağrip civarında bir çok ülkeyi fethedişini, oralarda Abbasi halifesi adına hutbe okuttuğunu anlatıyor, Franklarla karada ve denizde savaşlarından, onların kalelerini fethedişinden bahsediyordu ve halifeden, kendisine Mısır, Mağrip, Yemen ve Şam'ı kapsayacak şekilde taklid verilmesini talep ediyordu. Kısa bir süre sonra da, halife el-Mustedî bi Nûrillâh'dan sultanlık alametleri, istediği eyaletlere dair taklidler, sultana ve akrabalarına verilmek üzere hil'atler Hama'ya kabilelerle ulaştı.²² Selâhaddin de kendi adına para bastırmaya, hutbe okutmaya başladı.²³

Selâhaddin, sağlığında aynı zamanda vasiyeti olmak üzere, Türk hâkimiyet gelenekleri çerçevesinde ülkesini oğulları ve akrabaları arasında paylaştırmıştı. Şam bölgesini oğlu el-Efdal'e, Mısır'ı diğer oğlu el-Azîz'e, Halep'i üçüncü oğlu ez-Zâhir Gâzî'ye, Hama'yı yeğeni Takiyeddin Ömer'e, Humus'u kuzeni Şirkuh'un torunu Mücahid'e vermişti. el-Cezîre bölgesini ise, kendi döneminde diplomat ve yönetici olarak önemli bir rol oynayan, ailenin en kıdemli üyesi kardeşi el-Âdil Ebû Bekr'e bırakmıştı.²⁴ Eyyûbî devleti, kurucusu Selâhaddin'den sonra, Selçukluların devleti hanedanın ortak malı olarak gören anlayışına göre melikliklere bölündü. Ancak Eyyûbîler, kendilerinden önceki devletler gibi parçalara ayrılmadılar. Mısır meliki, genellikle ailenin geri kalanı üzerinde hâkimiyetini iddia ederek, aile bağıni devleti bütün halde tutabilmek için kullanabildi.²⁵

²¹ Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (Çev. Neşet Çağatay), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 187.

²² İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, Cilt 2 (Thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Vizâratu't-Ta'lim ve't-Terbiyye'l-Mısriyye, Kahire 1957, s. 25,29,34.

²³ Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 42.

²⁴ Claude Cahen, "Ayyubids". *The Encyclopaedia of Islam*, I, E.J. Brill Leiden, 1960, s.798.

²⁵ Ira M. Lapidus, (2013) *İslam Toplumlari Tarihi*, Cilt 1 (Çev. Yasin Aktay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.481.

2. Veliht Tayin Edilmek Suretiyle Tahta Çıkış

Eski Türk devletlerinde tahta çıkış yollarından olan veliaht tayin edilmek suretiyle tahta geçişin, Eyyûbîlerde de örneklerini görmekteyiz. Eyyûbîlerde veliaht tayin edilmek suretiyle tahta geçen ilk sultan, Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Meliku'-l-Efdal olmuştur.

a. el-Meliku'-l-Efdal

Selâhaddin'in h.589'da (m.1193) ölümünden sonra Şam meliki, veliahtı ve büyük oğlu el-Meliku'-l-Efdal büyük sultan oldu.²⁶ El-Meliku'-l-Efdal tahta oturduktan sonra halife En-Nâsır li Dîmillah'a, Kadı Ziyâeddin bin eş-Şehrezorî'yi içinde babasının elbiseleri, atları ve savaşlarda esir alınmış cariyelerin de bulunduğu değerli hediyelerle elçi göndererek, babasının yerine geçmek istediğini bildirdi, halife de onun bu isteğine olumlu cevap verdi.²⁷

Veliaht tayin edilmek suretiyle tahta geçen bir diğer sultan, el-Meliku'-l-Azîz'in oğlu el-Meliku'-l-Mansûr Muhammed'dir.

b. el-Meliku'-l-Mansûr Muhammed

El-Meliku'-l-Azîz'in h.595/m.1198'de ölümünden sonra emirler, vasiyeti uyarınca oğullarından Muhammed'in sultan olması hususunda ittifak ettiler ve "el-Mansûr" lakabı vererek tahta geçirdiler. Muhammed'in yaşının küçük olmasından dolayı da bir atabek arayışına girdiler ve Selâhaddin'in inşâ kâtibi el-Kâdı el-Fâdil'in tercihinin ondan yana olmasıyla, el-Efdal'i Mısır'a çağırdılar. İbn Vâsıl'da bu hususta, İzzeddin bin el-Esîr'den nakledilen, el-Meliku'-l-Azîz'in ölümünden sonra emirlerin, onun vasiyeti uyarınca oğlu Muhammed'i tahta geçirip önce Bahâeddin Karakuş'u onun atabeki yaptıkları, ancak sonra el-Meliku'-l-Efdal'in atabekliğinde karar kıldıkları, El-Efdal'i sancak taşımaması, adına hutbe okutmaması, sikke bastırmaması şartıyla yedi yıl süreyle el-Meliku'-l-Mansûr'un atabeki yaptıkları bilgisi de yer almaktadır.²⁸ El-Meliku'-l-Efdal'in kendisine atabek yapıldığı küçük yaştaki el-Meliku'-l-Mansûr tahtta uzun süre kalamadı. el-Meliku'-l-Azîz'in ölümünden sonra, o sırada dokuz yaşında olan oğlu, el-Meliku'-l-Mansûr'un tahta geçişinde, yukarıda belirtildiği gibi emirlerin seçimi ve tercihinin kendi yönünde olması da rol oynamıştır. el-Meliku'-l-Mansûr'un tahta geçişi,

²⁶ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 3 (Thk.Cemâleddîn eş-Şeyyâl), Vizâratu's-Sakâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, Kahire 1960, s. 4,10.

²⁷ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 7-9, İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 14, Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye,Katar 2010,s.425.

²⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 14, s.447, İbn Vâsıl, *a.g.e.* Cilt 3, s. 89,90.

Eyyübîlerde veliaht olarak gösterilerek tahta geçişte devlet adamlarının tercihinin de etkili olduğu durumlara bir örnektir

Eyyübîlerde veliaht gösterilmek suretiyle tahta geçen bir diğer sultan, el-Meliku'l-Kâmil olmuştur.

c. el-Meliku'l-Kâmil

el-Meliku'l-Âdil, sağlığında, ülkesini Türk devlet gelenekleri çerçevesinde çocukları arasında paylaştırmıştı. Mısır'ı el-Meliku'l-Kâmil Muhammed'e, Şam, Mısır, Kudüs, Taberiye, Ürdün ve Kerak'ı el-Muazzam İsa'ya, el-Cezîre, Meyyâfârikîn, Ahlat ve çevresini el-Meliku'l-Eşref Musa'ya, Urfa'yı Şihabeddin Gâzî'ye, Caber kalesini Hafız Arslan Şah'a bırakmıştı. El-Âdil 1218'de öldükten sonra oğulları aralarında anlaştılar ve herkes kendi ülkesinde kaldı.²⁹

el-Âdil, kendisinden sonra kişiliğine, aklına ve bilgisine güvendiği el-Meliku'l-Kâmil'in tahta geçmesini istemişti.³⁰ Onun vasiyetine uygun olarak, el-Meliku'l-Kâmil büyük sultan oldu. El-Meliku'l-Kâmil'in sultanlığı, kardeşleri ve devlet adamları tarafından tanındı.³¹

el-Meliku'l-Âdil'in ölümünden sonra, orduda el-Meliku'l-Kâmil'e bir muhalefet belirdi. İmâdeddin Ahmed bin Seyfeddin, el-Kâmil'i sultanlıktan indirerek yerine, üzerinde etkili olacağını düşündüğü, el-Kâmil'in kardeşi el-Meliku'l-Fâiz İbrahim'i oturtmak için harekete geçti. Bu sırada Franklar da Dimyat'a saldırıp ele geçirdiler. Zor günler yaşayan, hatta ülkesini bırakıp Yemen'e gitmeyi düşündüğü söylenen El-Meliku'l-Kâmil'e destek, kardeşi el-Meliku'l-Muazzam'dan geldi. Bundan sonra, el-Meliku'l-Kâmil'in iktidarı kesinleşti ve sağlamlaştı.³²

El-Meliku'l-Kâmil'in, yukarıda bahsedildiği gibi, babası el-Meliku'l-Âdil'in veliahtı olarak tahta geçmesinin akabinde, kendisine karşı beliren muhalefet ve iktidarını kaybetme tehlikesinden, kardeşi el-Muazzam'ın desteğiyle kurtulduğunu ve iktidarını sağlamlaştırdığını görmekteyiz. Mısır hâkimi el-Meliku'l-Kâmil'in büyük sultan oluşunda, veliaht gösterilmenin yanısıra, devlet adamlarının tercihinin de rol oynadığı anlaşılmaktadır.

El-Meliku'l-Âdil ve el-Meliku'l-Kâmil dönemleri, Selâhaddin'in ölümünü izleyen kargaşa devrinin ardından, uzlaşma ve düzenleme dönemleri

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Cilt 10, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 2012, s.327,328.

³⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 15,s.218.

³¹ Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s.97.

³² İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 4 (Thk.Hasaneyn Muhammed Rebi, Sa'id Abdu'l-Fettâh Aşûr), Vizâratu's-Sakâfe ve'l-İ'lâm, Kahire 1972, s.17,18.

olmuştur.³³İstikrarlı bir dönem olan El-Meliku'l-Kâmil'in saltanatı, h. 635'te (m.1237/1238) ölümüne kadar devam etti.

Veliaht gösterilmek suretiyle tahta geçen bir diğer sultan, el-Meliku'l-Âdil II'dir.

d. El-Meliku'l-Âdil II

El-Meliku'l-Kâmil, Mısır ve Şam ülkelerini küçük oğlu el-Âdil'e vermiş ve onu veliaht yapmış, el-Cezîre ülkelerini de es-Sâlih Eyyûb'a bırakmıştı.³⁴ el-Meliku'l Kâmil ölünce emirler veliaht el-Meliku'l-Âdil II'in tahta geçmesine karar verdiler. el-Meliku'l-Âdil II, 22 Mart 1238 tarihinde adına hutbe okuttu, para bastırıldı. 14 Haziran 1238 tarihinde de, halifenin gönderdiği saltanat alametleriyle Kahire'de alay düzenlendi.³⁵ El-Meliku'l-Kâmil'in oğlu el-Meliku'l-Âdil II'nin hem veliaht gösterilmek, hem de kumandanların seçimi ve tercihi yoluyla tahta geçtiğine şahit olmaktayız. el-Meliku'l-Âdil II, başarılı bir sultan değildi ve tahtta uzun süre kalamadı. İbn Vâsıl, II. El-Âdil'in yönetiminin başarısız olmasının nedeninin israfa bulunması, zevke, eğlenceye düşkünlüğü ve babasının kendilerine güvendiği görüş sahibi kişileri yanından uzaklaştırması olduğunu belirtir.³⁶

Eyyûbilerde veliaht gösterilmek suretiyle tahta geçen bir diğer sultan, Turanşah'tır.

e. Turanşah

Es-Sâlih Eyyûb, h. 647 (m.1248/1249)'da öldü. Öldüğü sırada büyük oğlu ve veliahdı Turanşah, Hısn Keyfâ'daydı. Bir taht mücadelesine neden olabilecek bu iktidar boşluğu durumu es-Salih Eyyûb'un karısı Şeceru'd-Durr'un, güvendiği birkaç emire danışarak uyguladığı bir planla bertaraf edildi; Şeceru'd-Durr, yönetimi ele aldı ve es-Salih Eyyûb'un hasta olduğu söylentisiyle ölümünü gizledi. Ardından, Turanşah çağrıldı ve Şeceru'd-Durr görevini ona devretti. İki aylık iktidarı süresince sevilmeyen, hem üvey annesi Şeceru'd-Durr'u kızdıran, hem de Bahri memlukları küçük gören Turanşah, 1250'de memluklar tarafından öldürüldü.³⁷

³³ Claude Cahen, *a.g.m.*, s.798

³⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 15, s.219.

³⁵ Ramazan Şeşen, *Eyyûbiler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s.121.

³⁶ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 5,(Thk.Hasaneyn Muhammed Rebi,Said Abdul'l-Fettâh Aşûr),Vizâratu's-Sakâfe, Kahire 1977,s. 174,175.

³⁷ Stanley Lane-Pool, *a History of Egypt in the Middle Ages*, Methuen&Co. Ltd., Londra, s.237-239.

3. Kuvvet ve Mücadele Yoluyla Tahta Çıkış

Kuvvet ve mücadele yoluyla tahta geçişin Eyyûbîlerde de görüldüğünü ve sonuç üzerinde en çok etki yapan yöntem olduğunu müşahade etmekteyiz. Taht mücadeleleri, 1193'de Selâhaddin Eyyûbî'nin ölümünden 1250'de Eyyûbîlerin sona erişine kadar Devletin en önemli iç meselesi olmuştur.³⁸ Esasen, Türk egemenlik anlayışında kuvvet ve mücadele yoluyla tahta çıkmanın en geçerli yöntem olduğu görülmektedir. Selâhaddin Eyyûbî'nin devlet kurucusu olarak tahta geçişinde, Nûreddin Zengî'nin ölümünden sonra yaptığı mücadelelerin etkili olduğu yukarıda belirtilmiştir.

a. el-Meliku'l-Azîz

El-Meliku'l-Azîz'in h. 592'de (m.1195/1196) tahta geçişinin, kuvvet ve mücadele yoluyla olduğu görülmektedir. El-Meliku'l-Azîz, kardeşi el-Efdal'e karşı giriştiği mücadelede amcası el-Âdil'in desteğini alarak tahtı ele geçirmiştir.

Yumuşak huylu bir hükümdar olan El-Meliku'l-Efdal, veziri Ziyâeddin İbnu'l-Esîr'in etkisi altında kaldığından, çevresindeki önemli kişileri küstürdü. Bunların bir kısmı Mısır'a el-Meliku'l-Azîz'in yanına, bir kısmı da Halep'e el-Meliku'z-Zâhir'in yanına gitti. Bu devlet adamlarının ve Selâhaddin'in kardeşi el-Cezîre hâkimi el-Meliku'l-Âdil'in kışkırtmasıyla el-Azîz, el-Meliku'l-Efdal'i Şam'da iki kere kuşattı. Azîz, Efdal'i iki kere kurtardıysa da, daha sonrasında Azîz ile Âdil anlaşarak Şam'ı el-Meliku'l-Efdal'in elinden aldılar ve el-Meliku'l-Azîz, büyük sultan ilan edildi.³⁹

El-Meliku'l-Âdil, h. 592'de Bilbis savaşından sonra Mısır'da kaldığı sürede Mısır hâkimi el-Meliku'l-Azîz'i kendi tarafına çekmiş ve iktidarı kardeşi el-Efdal'den alarak el-Azîz'e vermek hususunda onunla anlaşmıştı. Birlikte Şam'a giderek orayı kuşattılar. El-Efdal'in emirlerinden el-İzz bin Ebî Gâlib el-Humsî'yi kendi taraflarına çekerek kalenin kapısını açtırdılar ve şehre girdiler. El-Âdil'in askerleri şehre yerleşti. El-Azîz, kaleyi teslim aldı. Bir süre sonra da el-Âdil, Şam'ı el-Meliku'l-Azîz'e teslim etti.⁴⁰ El-Azîz, Şam'da kendi adına hutbe okuttu, sikke bastırdı, Dâru'l-Adl'de oturup hüküm verdi, sonra amcası el-Âdil'i Şam'da naib olarak tayin etti ve kendisi Mısır'a döndü.⁴¹ El-Âdil, el-Azîz'i Mısır'a uğurladıktan sonra, camide, el-Azîz'in,

³⁸ Ayşe Dudu Kuşçu, a.g.e., s.189-192.

³⁹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 12, İstanbul 1995, s.21, 22*

⁴⁰ İbnu'l-Esîr, a.g.e., Cilt 10, s.141.

⁴¹ İbn Kesîr, a.g.e., Cilt 14, s.432,433.

kendisini Şam ve çevresi naibi yaptığına dair menşurunu okuttu ve Şam'da hutbe ve sikkeyi el-Azîz'in adına devam ettirdi.⁴²

a. el-Âdil

Selâhaddin Eyyübî'nin erkek kardeşi el-Âdil'in tahta geçişinin kuvvet ve mücadele yoluyla olduğunu görmekteyiz. El-Âdil'in tahta geçişiyle iktidar, Selâhaddin Eyyübî'nin çocuklarından kardeşine geçmiş oluyordu. Eyyübî ailesinin bu kıdemli, tecrübeli ve kurnaz üyesi esasen iki yeğenini, el-Efdal ve el-Azîz'i birbirlerine karşı kullanmış, onların zayıflamasından yararlanarak mücadeleyle tahtı ele geçirmiştir. Aralarında çekişmekle vakit geçiren Selâhaddin'in oğullarının, babalarının kurduğu ittifakı ve uzlaşmayı zayıflattıkları ve Eyyübî hanedanlığının bekasının, el-Âdil'in yönetimi ele almasını gerekli kıldığı dikkati çekmektedir⁴³.

el-Efdal, kardeşi el-Azîz'in ölümünün ardından, yukarıda bahsettiğimiz, tahta geçirilen yeğeni el-Meliku'l-Mansûr'un atabeki olarak güç kazandıktan sonra, amcası el-Âdil'e karşı bir iktidar mücadelesine girmiş ve bu mücadelesinde başarısız olmuştur. El-Efdal, Halep hâkimi kardeşi el-Meliku'z-Zâhir Gâzî ve Humus hâkimi amcasının oğlu Esedu'd-din Şirkuh'dan haber gelmesi üzerine, birlikte Şam'ı kuşattılar ancak kuşatma başarılı olmadı. Kuşatmanın başarısız olmasında, Gâzî'nin el-Efdal'e kışkırdığı için yardım etmemesi rol oynadı. Daha sonra, el-Efdal Mısır'a döndü. Bu sırada el-Efdal'e, el-Meliku'l-Âdil'in en-Nâsırıyye memlukleri ile Kahire'ye doğru yola çıktığı haberi ulaştı. El-Âdil ile el-Efdal h. 596 (m.1199/1200) yılının Rebûlâhîr'in yirmisinde karşı karşıya geldiler, el-Efdal yenildi. O günün gecesinde Kahire'ye giren Efdal'i el-Âdil kuşattı. El-Efdal de, emirleriyle müşaverede bulundu ve onların isteksizliğini görünce el-Âdil'e elçi göndererek barış ve ülkeyi teslim etmek isteğini bildirdi, kendisi Serahd'a çekildi.⁴⁴

El-Âdil, Mısır'da hâkimiyetini sağlayınca Kahire'de sultanlık sarayına yerleşti, bu arada oğlu el-Meliku'l-Kâmil'i el-Cezîre bölgesinden çağırarak Mısır meliki yaptı. el-Azîz'in oğlu el-Meliku'l-Mansûr adına hutbeyi kısa bir süre devam ettirdiyse de, sonrasında hutbeyi keserek, halifeden sonra kendi ve oğlu el-Meliku'l-Kâmil adına okutturdu, ikisinin adına sikke bastırıldı, Şam'da ise kendisi ve el-Muazzam bin el-Âdil adına hutbe ve sikke devam

⁴² İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 68,69.

⁴³ Claude Cahen, *a.g.m.*, s.799.

⁴⁴ İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, Cilt 10, s.169-170.

etti. Emirlerin biatını istedi, onlar da biat ettiler.⁴⁵ El-Âdil, ayrıca 31 Temmuz 1200 tarihinde Kahire’de saltanat alayı yaptı.⁴⁶

Bundan sonra, h.597 (m.1200/1201) yılında el-Efdal ile ez-Zâhir, amcaları el-Âdil’e karşı yeni bir mücadeleye giriştiler. Mısır’da el-Âdil’in iktidarından memnun olmayan emirlerin çağrısıyla, amcaları el-Âdil’i Mısır’dan çıkarmak amacıyla tekrar Şam’ı kuşattılar, ancak başarısız oldular. Bunun üzerine amcalarıyla anlaşarak mücadeleyi bıraktılar. Yaptıkları anlaşmayla el-Efdal’e Sumeysât, Surûc, Ra’s Ayn, Hamlîn, ez Zâhir’e de Menbic, Afâmya, Kefr Tâb ve Ma’arra’nın bazı köyleri bırakıldı.⁴⁷

Eyyübîlerde güç ve mücadele yoluyla iktidara gelen bir diğer sultan, el-Meliku’s-Sâlih Eyyüb’dur.

b. el-Meliku’s-Sâlih Necmeddîn Eyyüb

Es-Sâlih Eyyüb’dan önce tahtta bulunan II. el-Âdil’in sultanlığı, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı uzun sürmedi ve iç mücadelelerin olduğu bir dönem yaşandı. El-Âdil II, emirler tarafından sevilmedi ve muhalifleri es-Sâlih Eyyüb’a müracaat ettiler. es-Sâlih Eyyüb’un, zaman zaman geri çekilmeler de yaşadığı mücadeleleri ona Eyyübî tahtının yolunu açtı.⁴⁸ Es-Sâlih Eyyüb, önce amcası es-Sâlih İsmail’e, birlikte Mısır’a yürüyerek iktidarı el-Âdil’den alma çağrısında bulundu. Es-Sâlih İsmail, başlangıçta es-Sâlih Eyyüb’a destek verir gözükse de, Şirkuh’la birlikte kendisi Şam’a girdi. Bu haberin ulaşması üzerine Nablus’ta bulunan es-Sâlih Eyyüb’un çevresindekiler onu yalnız bıraktı ve Kerak hâkimi En-Nâsır Dâvud onu tutuklattı. Es-Sâlih Eyyüb, yedi ay tutuklu kaldı. el-Âdil de, en-Nâsır Dâvud’dan es-Sâlih Eyyüb’un kendisine iadesini istedi ancak Dâvud’un es-Sâlih Eyyüb’u iade etmeyip serbest bırakması üzerine, en-Nâsır Dâvud’la savaşmak için Mısır’dan yola çıktı. Fakat bu sırada orduda çıkan bir karışıklık ve emirlerin taraf değiştirmesiyle, el-Âdil’ yakalanarak tutuklandı. Daha sonra es-Sâlih Eyyüb, Mısır’a giderek h. 637’de (m.1239/1240) melik ve büyük sultan oldu.⁴⁹

Es-Sâlih Necmeddîn Eyyüb, el-Meliku’n-Nâsır Dâvud’la Kahire’ye girdiğinde onu karşılayanlar arasında halifenin elçisi Muhyiddin bin el-Cevzî de vardı. Necmeddîn Eyyüb’un gelişi dolayısıyla Kahire süslendi, insanlar onun gelişine ve sultan oluşuna sevindiler. Es-Sâlih Eyyüb, halifenin elçisine

⁴⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt14, s.453,454.

⁴⁶ Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s.81.

⁴⁷ İbnu’l-Esîr, *a.g.e.*, Cilt 10, s. 173-175.

⁴⁸ Claude Cahen, *a.g.m.*, s.804

⁴⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 15, 226,227.

hil'at verdi. Eyyüb'un Mısır'a geldiği haberi el-Meliku'l-Muzaffer'e ulaştığında, çok sevindi. Hama kalesini burçları da dahil olmak üzere süsletti. Es-Sâlih Eyyüb adına hutbe okutturdu ve para saçtırdı.⁵⁰ 7 Haziran 1240 tarihinde Kahire'de el-Meliku's-Sâlih Eyyüb adına hutbe okundu.⁵¹

El-Meliku's-Sâlih Eyyüb'un tahta geçişinde hem kuvvet ve mücadele, hem de ordudaki emirlerin kendisine destek vermesi rol oynamıştır.

b. Devlet Adamlarının ve Komutanların Seçim ve Tercihi İle Tahta Çıkış

Eski Türk devletlerinde görülen⁵², devlet adamları ve komutanların (emirlerin) seçimi ve tercihi yoluyla tahta geçiş, Eyyübîlerde de mevcut olmuştur. Eyyübîlerde, ilgili başlıklar altında bahsedildiği gibi, el-Meliku'l-Mansûr, el-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Âdil II'nin tahta geçişinde veliaht olarak gösterilmenin yanı sıra, devlet adamları ve komutanların seçimi ve tercihinin, el-Meliku's-Sâlih Eyyüb'un tahta geçişinde ise, kuvvet ve mücadelenin yanı sıra, devlet adamları ve komutanların seçim ve tercihinin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, Eyyübîlerin sona erip Memluk devletinin kurulma sürecinde, Eyyübî soyundan olan El-Eşref Mûsa ve tahta geçmesiyle Memluk döneminin başlayacağı İzzeddin Aybek'in iktidara gelişlerinde de, devlet adamlarının seçim ve tercihlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

a. el-Meliku'l-Eşref Mûsa

el-Meliku'l-Eşref Mûsa'nın emirler tarafından tahta geçirilmesi de, devlet adamlarının ve komutanların seçim ve tercihiyle tahta geçmeye örnek teşkil etmektedir. İzzeddin Aybek'in tahta geçmesinin ardından, Eyyübî soyundan Halep hâkimi el-Meliku'n-Nâsır, Mısır'ın hanedanının elinden elden çıkmasını kabullenmeyerek, Mısır üzerine yürümenin bir hazırlığı olarak Şam'ı ele geçirmişti. Ona, Mısır üzerine yürümek için bir bahane yaratmamak amacıyla Memluklar, Aybek'le ortak hükmetmek üzere, h. 648 (m. 1250)'de Eyyübî soyundan gelen, küçük yaştaki el-Eşref Mûsa'yı tahta çıkardılar.⁵³ İbn Kesîr, emirlerin, İzzeddin Aybek'e biat etmelerinden beş gün sonra, Eyyübî soyundan gelen on yaşındaki el-Meliku'l-Eşref Mûsa'yı tahta çıkardıklarını, Aybek'i de onun atabeki yaptıklarını, hutbe ve sikkenin her ikisinin adına olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ el-Meliku'l-Eşref Mûsa'nın adı hutbelerde

⁵⁰ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, Cilt 5, 1977, s.266-269.

⁵¹ Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s.129

⁵² Devlet adamları ve komutanların seçim ve tercihi ile tahta çıkışın Türkiye Selçuklularındaki örnekleri için bkz. Salim Koca, *a.g.e.*, s.304.

⁵³ Stanley Lane-Pool, *a.g.e.*, s.257.

⁵⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 15, s.273.

zikredilse de yönetim, fiilen İzzeddin Aybek'te kaldı.⁵⁵ El-Eşref Mûsa'nın bu sözde hükümdarlığı, iki yıl kadar sürdü.

b. İzzeddin Aybek

Turaşah'ın 1250'de öldürülmesinden sonra, Memlukların tahtı ele alması kaçınılmazdı. Ancak onlar, önceki hanedanlığa ve onun devlet idaresine bir nevi bağlılık göstererek, es-Sâlih Eyyûb'un dul eşi Şeceru'd-Durr'u sultan seçtiler. Bir kadının sultan ilan edilmesi, Abbasi halifesini kızdırdı ve halife, tepkisini Mısırlı emirlere yazdığı mektupla bildirdi. Bunun üzerine Bahrî emirlerin önde gelenlerinden ve atabeku'l-asakir olan İzzeddin Aybek, memluk emirlerinin seçimi ve kararıyla Şeceru'd-Durr ile evlendirilerek 1250'de el-Meliku'l-Mu'izz unvanıyla sultan yapıldı. Bununla beraber, Şeceru'd-Durr'un devlet işlerindeki hâkimiyeti devam etti.⁵⁶ Suriye'deki rakipleriyle ve içerdeki Bahri muhalefeti ile uğraşan Aybek, eşinin gücünü zayıflatmak için Musul emiri Bedreddin Lu'lu'nun kızıyla evlenmek istedi. Bunu haber alan Şeceru'd-Durr, İzzeddin Aybek'i 1257'de öldürttü.⁵⁷

c. Atabeklikten Hükümdarlığa Yükselmek Yoluyla Tahta Çıkış

Atabeklikten hükümdarlığa yükselmek yoluyla tahta çıkmak da, eski Türk devletlerinde görülen iktidarın belirlenmesi yollarından biridir. Eyyûbîlerin sona erdiği sırada Şeceru'd-Durr'un atabeki olan İzzeddin Aybek'in tahta geçmesi bu şekilde tahta geçmeye örnek verilebilir. Ancak İzzeddin Aybek, atabeklikten sonra tahta geçmekle birlikte, tahta geçişi, emirler tarafından seçilmesiyle olmuştur. İzzeddin Aybek'in tahta geçişi, Eyyûbîlerin sonu, Memluk döneminin başlangıcı olmaktadır.

Sonuç

Türk devletlerinde görülen, kaynağını Türk devlet anlayışından alan tahta geçiş şart ve yöntemleri Eyyûbîlerde de varlığını korumuştur. Bahsedilen şart ve yöntemlerin varlığı, Eyyûbîlerin Türk devlet karakteri taşımasında etkili olmuştur. Eski Türk devletlerinde tahta geçiş şartlarından hanedandan olma, soylu olma şartının Eyyûbîlerde de gözetildiği, hanedan dışında birinin tahta geçmediği görülmektedir. Eyyûbîlerde, Türk devletlerindeki tahta geçiş yöntemlerinden; devlet kurucusu olarak, veliaht tayin edilmek suretiyle, kuvvet ve mücadele yoluyla, devlet adamlarının ve komutanların seçim ve tercihiyle tahta çıkış görülmektedir. Bahsedilen yöntemler içinde, veliaht tayin edilmek ve güç ve mücadele yoluyla tahta çıkışın daha çok kullanıldığı

⁵⁵ C.H. Becker, Eyyûbîler, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1998, s.428.

⁵⁶ Stanley Lane-Pool, a.g.e., s.256,257.

⁵⁷ L. Ammann, Shadjar al-Durr, *The Encyclopaedia of Islam*, IX, Leiden, E.J. Brill, 1997, s.176.

anlaşılmaktadır. Sonucu belirleyen ise güç ve mücadele yöntemi olduğu göze çarpmaktadır. Veliyaht tayin edilmek suretiyle tahta geçenlerin iktidarını sürdürmek ve sağlamlaştırmak için sonrasında bir mücadeleye ihtiyaç duyduğu, bu mücadelede başarılı olanların iktidarlarını pekiştirdiği, başarısız olanların iktidarlarını kaybettiği görülmektedir. Selâhaddin Eyyûbî'nin, liyakatli ve dolayısıyla kendisinden sonra tahta geçmeye en uygun kişi olan kardeşi el-Âdil'i değil, daha liyakatsiz olan oğlu el-Meliku'l-Efdal'i veliyaht tayin etmesine ve onun da tahta geçmesine rağmen, bir süre sonra el-Âdil'in siyasi ve askerî gücüyle, Eyyûbî tahtına oturması buna bir örnektir. Devlet adamlarının ve emirlerin desteği, Eyyûbîlerde de tahta geçmede önemli bir rol oynamıştır. Es-Sâlih Eyyûb'un, emirlerin desteğini alarak tahta geçişi buna bir örnek teşkil etmektedir. Es-Sâlih Eyyûb'dan başlayarak, Eyyûbî devletinde emirlerin iktidar değişiminde etkisinin arttığı gözlemlenmektedir. Atabeklikten tahta geçiş, Memluk döneminin başlangıcı kabul edilen, İzzeddin Aybek'te görülmektedir. Eyyûbîlerde bir hükümdarın tahta çıkışında birden fazla yöntemin etkili olabildiği de anlaşılmaktadır. Metbu hükümdarın onayını almak suretiyle tahta geçiş görülmemektedir. Eyyûbîler döneminde halifelerin, iktidar değişiminde yalnızca bir onay makamı olarak işlev gördüğü, sonucu değiştirecek veya tahta geçen hükümdar açısından sorun çıkaracak gücünün olmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayalon, David, "Mamluk", *The Encyclopaedia of Islam*, VI, E.J. Brill, Leiden 1991, s.314-321.
- Ayalon, David, *Memluk Devletinde Kölelik Sistemi* (Çev.Samira Kortantamer), E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir 1989, 211-247.
- Ammann, L., Shadjar al-Durr, *The Encyclopaedia of Islam*, IX, Leiden E.J. Brill, 1997, s.176.
- Becker, C.H., Eyyübîler, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1998, s.424-429.
- Becker, C. H., Eşref, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1998, s.395-396.
- Brockelmann, Carl, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (Çev. Neşet Çağatay), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- Cahen, Claude, (1960)."Ayyubids". *The Encyclopaedia of Islam*, I, E.J. Brill Leiden, s.796-807.
- Çay, Abdulhaluk, "Eyyübîler Hanedanı (1171-1252)", Türk Dünyası El Kitabı I, Ankara 2001, 429-431.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973.
- İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fîl-Umûri'l-Alâiyye Selçukname II* (Çev.Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, Cilt 10, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2012.
- İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 15,14, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Su'ûni'l-İslâmiyye, Katar 2010.
- İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, Cilt 2 (Thk.Cemâleddin eş-Şeyyâl), Vizâratu't-Ta'lim ve't-Terbiyye'l-Mısriyye, Kahire 1957.
- İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, Cilt 3(Thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Vizâratu's-Sakâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî,Kahire 1960.
- İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurub fî Ahbâr Beni Eyyûb*, Cilt 4 (Thk. Hasaneyn Muhammed Rebi, Sa'id Abdu'l-Fettâh Aşûr), Vizâratu's-Sakafe ve'l-İ'lâm, Kahire 1972.
- İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, Cilt 5 (Thk.Hasaneyn Muhammed Rebî, Sa'id Abdu'l-Fettâh Aşûr), Vizâratu's-Sakâfe, Kahire 1977.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, Ankara 2007.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

- Koca, Salim, İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat, *Genel Türk Tarihi*, 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 467-494.
- Koca, Salim, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyübi Devleti Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Lane-Pool, Stanley, *A History of Egypt in the Middle Ages*, Methuen&Co Ltd., Londra 1914.
- Lapidus, Ira M., (2013) *İslam Toplumlari Tarihi, Cilt I* (Çev.Yasin Aktay), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Şeşen, Ramazan, "Eyyübîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 21-31.
- Şeşen, Ramazan, *Kudüs Fatihisi Selahaddin Eyyübî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Şeşen, Ramazan, Eyyübîler, *Genel Türk Tarihi 3* (Editörler Hasan Celal Güzel, Ali Birinci), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 387-414.
- Şeşen, Ramazan, *Eyyübîler*, İsam Yayınları, İstanbul 2018.
- Weiss, Bernard, G., Green, Arnold H, *A Survey of Arab History*, The American University in Cairo Press, Kahire 1990.